

Het bisschopsambt in de oud-katholieke traditie

Dick Schoon*

1. Inleiding

Mijn eerste persoonlijke ervaring met een bisschop was op 27 april 1975 in IJmuiden, toen ik zeventien jaar oud voor het eerst zou deelnemen aan de heilige communie. Daar hoorde het sacrament van het vormsel aan vooraf te gaan en dus kwam de toenmalige bisschop van Haarlem, Geert van Kleef (1922-1995), op bezoek. Dat was bijzonder, want de bisschop stond erom bekend dat hij nogal eens buitenslands verbleef. Hij was behalve een begenadigd predikant ook zeer actief op oecumenisch terrein en hij had een open oog voor het tijdsgewricht waarin hij leefde. Hij was bevriend met mensen als Thom Naastepad en haalde Frans Breukelman over om de toen leegstaande pastorie van Krommenie te gaan bewonen. Van Kleef nam deel aan de Assemblee van de Wereldraad van Kerken in Uppsala (1968) en hij bezocht oud-katholieken in landen van het Oostblok.¹ In het collegiale overleg met de andere oud-katholieke bisschoppen stond hij bekend als modern en progressief, iemand die er niet voor terugdeinsde een minderheidsstandpunt in te nemen. Zo was hij de enige die in 1976 in de Internationale Oud-Katholieke Bisschoppenconferentie tegen de uitsluiting van vrouwen uit het bijzondere ambt stemde. Hij voorkwam daarmee een unanieme beslissing, waarop later met dankbaarheid kon worden teruggegrepen.²

Dit korte levensbericht van Van Kleef geeft aan in welk spanningsgebied een bisschop in de Oud-Katholieke Kerk nationaal en internationaal functioneert. Hij – of tegenwoordig ook: zij – is allereerst een *pontifex*, een

---

* Bisschop van Haarlem en toegevoegd wetenschappelijk onderzoeker aan het Oud-Katholiek Seminarie bij de Universiteit Utrecht

¹ Over Uppsala berichtte N.N., “Uppsala 1968. Christelijk beraad volop in actie tijdens Assemblee van de Wereldraad”, *De Oud-Katholiek* 84 (1968), p. 125-127, Verhey, H.J.W., “Uppsala 1968-II”, *De Oud-Katholiek* 84 (1968), p. 135-137, p. 160-161; over Van Kleefs bezoek aan Joegoslavië: N.N., “Uppsala en de Oud-Katholieke Kerk” (interview met bisschop G.A. Kleef), *De Oud-Katholiek* 91 (1975), p. 83-85.

² De tegenstem van Van Kleef werd openbaar gemaakt in L. van Buuren, “Wislikofen II: een compromis over “vrouw en ambt”, in: *De Oud-Katholiek* 113 (1997), p. 114-116, hier: p. 115. Besluitvorming binnen de bisschoppenconferentie van de oud-katholieke kerken van de Unie van Utrecht was geregeld in de uit 1889 daterende *Vereinbarung*, die in 1974 was gewijzigd en voor algemeen bindende beslissingen unanimititeit van de bisschoppen vereiste. Vgl. U. von Arx, “Der ekklesiologische Charakter der Utrechter Union”, in *Internationale Kirchliche Zeitschrift* 84 (1994), p. 20-61.

bruggenbouwer. Hij bouwt een brug tussen het geloof zoals dat in de traditie van de kerk tot ons komt en zoals dat voor de toekomst gestalte moet krijgen. Hij bouwt een oecumenische brug tussen gescheiden kerken. En op beslissende momenten in het leven van elke gelovige, zoals van een jongere bij diens vormsel, is hij degene die dit sacrament van de eenheid met Christus bedient. Kortom: de bisschop is in de Oud-Katholieke Kerk de persoon in wie de eenheid van de kerk in de lokale kerk gestalte krijgt en door wie aan die eenheid lokaal én wereldwijd wordt gewerkt.

2. Historisch

Om het functioneren van de bisschop in de oud-katholieke traditie te begrijpen, is het nodig iets over de geschiedenis te vertellen van het conflict tussen Utrecht en Rome in de achttiende eeuw, ten gevolge waarvan de bisschoppelijke Cleresie – zoals de Oud-Katholieke Kerk toen ging heten – een zelfstandige, dat wil zeggen: een van Rome relatief onafhankelijke, koers ging varen. In die naam toont zich een programma: het ging om de Cleresie, de geestelijken met de leken in hun parochies, die hun zending en opdracht ontvingen van de bisschop, en dus niet van de pauselijke nuntius in Keulen of internuntius in Brussel. Men beschouwde zich als goed katholiek, maar stond tegelijk pal voor de rechten van de lokale, dat is: de plaatselijke kerk, en verzette zich daarom tegen aanspraken van de Romeinse Curie.³ Die eigen koers bleek overduidelijk, toen de kerk van Utrecht na twintig jaar geen bisschop te hebben gehad, er in 1723 toe overging om een nieuwe bisschop te kiezen en deze in 1724 te laten wijden. De leden van de Cleresie waren toen allang geëxcommuniceerd, omdat zij zich niet hadden neergelegd bij de schorsing en afzetting van apostolisch vicaris Petrus Codde (1648-1710) in 1702/1704 en omdat zij weigerden de constitutie *Unigenitus* uit 1713 aan te nemen waarmee 101 stellingen uit het commentaar op het Nieuwe Testament van de Franse Oratoriaan Pasquier Quesnel (1634-1719) werden veroordeeld.⁴

Deze twee weigeringen – in de zaak-Codde en in die van *Unigenitus* – vormden met de daarop volgende bisschopsverkiezing en – wijding het resultaat van een veel langere discussie over de status van de katholieke kerk in de Republiek. De centrale vraag hierbij was, hoe men deze kerk beschouwde. Diegenen die zich op het gezag van Rome beriepen, beschouwden de Utrechtse kerkprovincie als verloren gegaan tijdens de

³ Vgl. J.Y.H.A. Jacobs, *Joan Christiaan van Erckel (1654-1734). Pleitbezorger voor een lokale kerk*. Amsterdam: Holland Universiteits Pers 1981.

⁴ Over de zaak-Codde, vgl. M.G. Spiertz, *Op weg naar een rehabilitatie van Petrus Codde? [Publicatiereeks Stichting Oud-Katholiek Seminarie aflevering 33]*, Amersfoort: Stichting Oud-Katholiek Seminarie 1998. Over Quesnel: J.A.G. Tans, *Quesnel et les Pays-Bas*, Groningen: Wolters en Parijs: Vrin 1960.

Reformatie. De Republiek was daardoor missiegebied geworden en viel dus onder de Congregatie *De Propaganda Fide*, bestuurlijk vertegenwoordigd door de genoemde nuntius of internuntius, vanuit het buitenland dus. Een andere groep benadrukte de continuïteit van de katholieke kerk in de Republiek. Ondanks de Reformatie was er immers altijd een aanzienlijke minderheid van katholieken overgebleven, leken en geestelijken, die zich gedurende de 17de eeuw onder leiding van de apostolisch vicaris organiseerde in haar huiskerken.

Juist over de positie van deze apostolisch vicaris ontstonden nu meningsverschillen. Moest die worden beschouwd als ordinarius, de bisschop van de lokale kerk, de opvolger van Willibrord op de Utrechtse zetel, of was hij vertegenwoordiger of afgezant van het centrale kerkgezag in Rome, die de Republiek opnieuw moest kerstenen? Anders gezegd: vanuit welk perspectief bezag men de kerk – vanuit de wereldkerk met haar centrum in Rome, zoals met name reguliere geestelijken geneigd waren te doen; of vanuit de lokale gestalte van de verzamelde gemeente rond de bisschop, zoals rond 1700 vele seculiere geestelijken deden?

Het is niet correct om het aan de trots en koppigheid van een klein troepje eigenwijze katholieke geestelijken in de machtige Republiek toe te schrijven, dat de Cleresie voor de eerstgenoemde positie koos. Belangrijker is naar mijn mening hun theologische stellingname, waarmee zij in de lijn van de augustiniaanse traditie van Leuven het aan de protestanten verloren terrein probeerden terug te winnen. En dit niet door op de macht van Rome of haar hulptroepen van reguliere geestelijken te rekenen, maar door de protestanten in hun kritiek op misstanden in de katholieke kerk serieus te nemen. Elke gelovige werd dus geacht de bijbel te lezen, men moest op een ernstige wijze omgaan met de sacramenten en de geestelijken moesten voorbeeldige mensen en herders zijn.⁵ Kortom: met een kritische visie op het bovenlokale kerkgezag in Rome accepteerde de Cleresie haar minderheidspositie onder een protestantse overheid en vergeleek zichzelf graag met de eerste generaties christenen.

Tot de tweede helft van de 19de eeuw hoopte de Cleresie nog altijd op het bijleggen van haar conflict met Rome. Men vermeed alles wat de breuk onnodig groter zou maken. Rond de verkiezing en wijding in 1723 ging men uiterst voorzichtig te werk, niet alleen om de toestemming van de Staten van Holland niet in gevaar te brengen, maar ook om de geldigheid van de bisschoppelijke opvolging niet in gevaar te brengen. Dat de wijding in 1723 door slechts één bisschop was verricht – Dominique Marie Varlet

---

⁵ Cf. Charles H. Parker, *Faith on the Margins. Catholics and Catholicism in the Dutch Golden Age*, Cambridge, Mass en London: Harvard University Press 2008.

(1678-1742)⁶, een Franse bisschop die voor de missie in Azië was aangesteld en die zich evenals de Cleresie tegen de constitutie *Unigenitus* had uitgesproken – was weliswaar tegen het voorschrift van het Concilie van Nicea, maar gezien de nood van de kerk acceptabel. De verkiezingen en wijdingen geschieden telkens volgens de kerkelijke voorschriften van het Vierde Concilie van Lateranen en de bisschop gedroeg zich naar de voorschriften van het Concilie van Trente. Bij alle verkiezingen en wijdingen gaf men zoals voorgeschreven bericht aan Rome, waarop dan meestal een banvonniss volgde. Ook voor Rome waren de wijdingen weliswaar geldig, maar ze waren onwettig. Toen Varlet ouder werd en de verzoening met Rome verder weg leek dan ooit, ging de Cleresie ertoe over de zetel van Haarlem te bezetten. Korte tijd later werd er een derde bisschop gewijd op naam van de vacante zetel van Deventer. Over hoe dit precies gebeurde, kan hier nu niet worden uitgeweid, maar het drietal stond garant voor de continuïteit in de geldige bisschoppelijke opvolging.

Naarmate het kerkelijk gezag in de Rooms-Katholieke Kerk gedurende de 19de eeuw sterker in Rome werd gecentraliseerd, beriep de Cleresie zich steeds meer op het ideaal van de oude kerk.⁷ Het werkelijke breekpunt kwam in de tweede helft van die eeuw, met name na de afkondiging van de dogma's van de Onbevleete Ontvangenis van de heilige Maagd Maria in 1854 en de dogma's van de pauselijke onfeilbaarheid en diens universele jurisdictieprimaat in 1870. Ging het bij het conflict in de 17de en de 18de eeuw nog om de inrichting van de kerk – een zaak van discipline –, met de nieuwe dogma's waren er naar oud-katholieke opvatting ontoelaatbare vernieuwingen in het oude katholieke geloof aangebracht.

Het kerkelijke verzet tegen met name de laatstgenoemde dogma's leidde in Duitsland en Zwitserland tot onafhankelijke katholieke kerken, die de wijding van hun bisschoppen aan de Nederlandse oud-katholieken ontleenden. Samen stelden de bisschoppen in 1889 de zogenaamde Utrechtse Verklaring op.⁸ Daarin citeerde men de uitspraak van Vincentius van Lérins, die sindsdien als grondregel van het oud-katholiek zelfverstaan werd gehanteerd:

Id teneamus, quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est; hoc est etenim vere proprieque catholicum –

⁶ Cf. Serge A. Theriault, *Entre Babylone et le Royaume. Vie et oeuvre de Dominique-Marie Varlet, grand vicaire de l'évêque de Québec et père de l'épiscopat vieux-catholique d'Utrecht (1678-1742)* (Dissertation Universiteit van Bern 1983).

⁷ Voor de Cleresie in de 19de eeuw, vgl. D. J. Schoon, *Van bisschoppelijke Cleresie tot Oud-Katholieke Kerk. Bijdrage tot de geschiedenis van het katholicisme in Nederland in de 19de eeuw*, Nijmegen: Valkhof Pers 2004.

⁸ De Utrechtse Verklaring van 24 september 1889 is afgedrukt in: Urs von Arx en Maja Weyermann, eds., *Statut der Internationalen Altkatholischen Bischofskonferenz (IBK). Offizielle Ausgabe in fünf Sprachen. Beiheft zu IKZ 91* (Bern: Stämpfli 2001), p. 57-59.

Houden wij vast wat overall, altijd en door allen geloofd is; want dit is waarlijk en eigenlijk katholiek.⁹

Doordat er niet alleen oud-katholieke bisschoppen in verschillende Europese landen waren, maar de oud-katholieken in 1931 ook een volledige kerkelijke gemeenschap met de Kerk van Engeland en later met de andere kerken van de *Anglican Communion* sloten, was het drietal Nederlandse bisschoppen, ook gezien het relatief kleine aantal gelovigen, niet langer nodig. Vanaf de jaren '80 van de vorige eeuw koos men geen bisschop van Deventer meer en bleef de zetel vacant.

In diezelfde jaren verscheen zoals bekend het Lima-document *Baptism, Eucharist and Ministry*.¹⁰ Het document werd in parochies, in de landelijke kerk en internationaal besproken.¹¹ Hoewel er kritische kanttekeningen werden gemaakt, verwelkomde men het document als een belangrijke bijdrage voor het werken aan de eenheid van de kerken. Met name herkende men met betrekking tot het ambt de dimensies persoonlijk, collegiaal en communiaal (of synodaal).

3. Huidige situatie

Als men bedenkt dat de Oud-Katholieke Kerk van Nederland zo'n 6.000 gelovigen telt, lijkt het aantal van twee bisschoppen – van Utrecht en van Haarlem – een grote luxe. Waarom houdt zij dit vol? Simpel gezegd: omdat het christelijk geloof haar daartoe verplicht. Naar oud-katholieke opvatting heeft de kerk vanaf de vroegste tijden het bisschopsambt gekend en dat – met de nodige variatie – vanaf de tweede eeuw persoonlijk ingevuld.¹² In de persoon van de bisschop krijgt de eenheid van de kerk

---

⁹ Cf. M.F.G. Parmentier, *Vincentius van Lerinum, de beide Commonitoria [Publicatiereeks Stichting Oud-Katholiek Seminarie aflevering 20]* (Amersfoort: Stichting Oud-Katholiek Seminarie 1989).

¹⁰ Nederlandse versie: *Doop, eucharistie en ambt. Verklaringen van de Commissie voor Geloof en Kerkorde van de Wereldraad van Kerken. Lima, Peru, januari 1982.* (Amersfoort: de Horstink ²1983). Ook in: Archief van de Kerken 37 (1982) nr. 20. Een verslag van de conferentie in Peru en een bespreking van het rapport verschenen in: Martien Parmentier, Rapport Wereldraad: meer overeenstemming over doop, eucharistie en ambt dan men voor mogelijk hield. in: *De Oud-Katholiek* 98 (1982), p. 74-76.

¹¹ Op internationaal niveau vormde het rapport het centrale thema van de 23ste Internationale Oud-Katholieke Theologenconferentie, die van 5 tot 10 september 1983 in Dulliken, Zwitserland bijeenkwam. Voor een verslag van de besprekingen, zie: *Internationale Kirchliche Zeitschrift* 91 (1984), p. 30-40.

¹² Vgl. de kritiek van oud-katholieke zijde op het facultatieve karakter van het persoonlijke bisschopsambt in: M. Parmentier, ed., *The ecumenical consistency of the Porvoo document. Papers read at a symposium held by the Anglican – Old Catholic Society of St. Willibrord at Amersfoort, Netherlands on 15 October 1997 [Publicatieserie Stichting Oud-Katholiek Seminarie aflevering 35]* Amersfoort: Oud-Katholiek Seminarie 1999, met name in de bijdrage van Lidwien van Buuren, p. 34-42.

gestalte, allereerst en principieel bij de viering van de eucharistie. Daar is de bisschop *alter Christus*, degene die voorgaat aan de tafel die in het delen in het Lichaam en Bloed van Christus de eenheid van de kerk sticht en gestalte geeft.¹³ Dat betekent, dat de deelnemers aan die tafel – dat wil zeggen: de kerk ter plaatse of de gemeente – hun voorganger kennen, hem/haar als hun voorzitter kiezen en gezag verlenen. Dat is geen eenmalige gebeurtenis, maar moet telkens opnieuw worden gerealiseerd en is daarmee een voortdurend proces.¹⁴ Het is voor oud-katholieken dus ondenkbaar, dat een bisschop niet wordt gekozen door de geestelijkheid en vertegenwoordigers van het bisdom waarvoor hij/zij bestemd is. En als een bisdom zo groot wordt, dat de gelovigen hun bisschop niet meer persoonlijk kennen, ligt het meer voor de hand het bisdom op te splitsen, dan tot de aanstelling van hulp- of wijbisschoppen over te gaan.

Hoewel er in het geval van de Nederlandse kerk op basis van de kerkelijke indeling van 1559 nog altijd sprake is van het aartsbisdom Utrecht en de suffragaanbisdommen zoals die van Haarlem en Deventer, kent de oud-katholieke traditie geen hiërarchie onder bisschoppen en is geen enkele bisschop de ondergeschikte van andere bisschoppen. En ook al treedt de aartsbisschop vaak als leider van de kerkprovincie naar buiten, hij kan slechts in zeer uitzonderlijke gevallen, bijvoorbeeld als een bisdom weigert een nieuwe bisschop te kiezen, ingrijpen in een ander bisdom dan zijn eigen.

Als een andere bisschop wordt uitgenodigd om de wijding te verrichten, dan is dat niet omdat hij hoger in de hiërarchie staat, maar omdat hij de wijdeling in het synodale verband van collega's opneemt. Voordat dat kan gebeuren, wordt er publiekelijk melding gedaan van de geldige verkiezing

¹³ In het hiervoor genoemde *Statut der IBK* wordt als fundamenteel ecclesiologisch uitgangspunt van de oud-katholieke kerken gesteld: 'Zij [bedoeld is de visie op de kerk, DS] gaat ervan uit, dat iedere gemeenschap van mensen die door de verzoening in Jezus Christus en door de leiding en het niet aflatende werk van de Heilige Geest tot eenheid is gebracht in een lokale kerk rond een bisschop met als middelpunt de Eucharistie, een volwaardige kerk is en een kerk die haar opdracht ter plekke zelfstandig volbrengt. Iedere lokale kerk die leeft in het gemeenschappelijke geloof, met haar noodzakelijke synodale structuren, die geestelijken en leken met elkaar verbinden en gemeenschap en eenheid tot hun recht doen komen, is bijgevolg een afspiegeling van de „ene, heilige, katholieke en apostolische kerk“, zoals die wordt genoemd in de oecumenische geloofsbelijdenis van Nicaea-Constantinopel (381).' *Statut* (als in voetnoot 1), 44. Voor een uitwerking van een op deze visie gebaseerde eucharistische ecclesiologie, zie: M. Ploeger, *Celebrating Church. Ecumenical contributions to a liturgical ecclesiology*. [*Netherlands Studies in Ritual and Liturgy* 7] (Groningen: Instituut voor Liturgiewetenschap Rijksuniversiteit Groningen en Tilburg: Liturgisch Instituut Universiteit van Tilburg, 2008).

¹⁴ Vgl. A. Berlis, 'Episcopal-synodical church structure and authority in dialogue', in: Jan Hallebeek, red., *Gezag als gave. Gezag in de kerk in oecumenisch spanningsveld. Symposium op 13 december 2003* [Publicatieserie Stichting Oud-Katholiek Seminarie, aflevering 37], Sliedrecht: Merweboek 2004, p. 55-79.

van de wijdeling en stemt de kerk in met de voorgenomen wijding. Dit hele proces van verkiezing en wijding valt onder de noemer ‘apostolische successie’. Dit betekent dus niet alleen de wijding door zelf geldig gewijde bisschoppen, maar de inbedding van een bisschop in het geheel van de katholiciteit van de kerk. Niet de bisschop staat centraal, maar de kerk waarvan hij de eenheid representeert.

Om het evangelie te verkondigen en met nieuw elan over te dragen aan volgende generaties, moet de bisschop een zekere vrijheid hebben. Maar de kleinheid van de bisdommen garandeert, dat hij verankerd blijft in de parochies en niet wegzweeft in bestuursstructuren die hun voeling met de basis hebben verloren. Slechts binnen het collegiale verband van zijn presbyterium en het synodale verband van de parochies van het bisdom of de kerkprovincie kan een bisschop goed functioneren.

Sinds 1950 kent de Oud-Katholieke Kerk van Nederland een Statuut, laatstelijk herzien in 2007, waarin de rechtsregels voor de kerk zijn vastgelegd.¹⁵ De kerk wordt sinds 1981 bestuurd door het Collegiaal Bestuur, waarin naast de beide bisschoppen de thesaurier-generaal, twee vertegenwoordigers van de geestelijken en drie leken zitting hebben. Dit Bestuur draagt de eindverantwoordelijkheid voor de algehele gang van zaken in de kerk, behoudens die terreinen die direct voortvloeien uit het geestelijke ambt van de bisschoppen. Welke zijn dit? Het Statuut spreekt van: ‘het toezien op de verkondiging van het Evangelie en het bewaren van de leer der kerk, het verzorgen van het geloofsonderwijs en de liturgie, de bediening van de sacramenten en de uitoefening van het pastoraat en de kerkelijke tucht.’¹⁶ De Synode bestaat uit vertegenwoordigers van de geestelijken en de parochies en komt ten minste jaarlijks bijeen. Hoewel zij in de Nederlandse kerk – anders dan in de Duitse of Zwitserse – slechts een adviserende functie heeft, beschikt ze sinds enkele jaren wel over het budgetrecht en kan zij daardoor substantieel bijdragen aan de beleidsvoorbereiding.

4. Besluit

Is de oud-katholieke manier van werken ideaal? Ik begon mijn bijdrage met een herinnering aan Geert van Kleef, die in 1976 tegen de uitsluiting van vrouwen in het apostolisch ambt stemde en daarmee de collegialiteit binnen de Internationale Bisschoppenconferentie (IBC) op de proef stelde. Het hele proces van de besluitvorming inzake de wijding van vrouwen in de oud-katholieke kerken kan worden gezien als een testcase voor de

---

¹⁵ *Statuut voor de Oud-Katholieke Kerk van Nederland. Vijfde uitgave 2007*. Amersfoort: Bisschoppelijk Bureau 2007.

¹⁶ Statuut, artikel 79 lid 3.

internationale samenwerking van zelfstandige bisschoppelijk georganiseerde kerken. De IBC heeft namelijk geen eigen jurisdictie; elke bisschop committeert zich om beslissingen van dit gremium in de eigen kerk langs synodale weg te bevorderen, zoals in het Statuut van de IBC staat omschreven.¹⁷ Dit proces van receptie is vaak moeizaam en altijd langdurig. Maar het werkt in de praktijk redelijk goed: zo zijn er nu oud-katholieke kerken die vrouwen tot het drievoudig apostolisch ambt hebben toegelaten, terwijl andere hier tot nog toe niet zijn overgegaan. En toch blijft men met elkaar in gemeenschap en in gesprek. Beslissingen van afzonderlijke kerken worden wederzijds geaccepteerd en in gezamenlijke verantwoordelijkheid gedragen.

Of de bisschop aan een comeback bezig is? Ik weet niet beter, dan dat de bisschop voor oud-katholieken nooit weggeweest is. Vanuit mijn eigen ervaring en geloofspraktijk kan ik zeggen, dat de bisschop een essentieel instrument is om de eenheid van de kerk gestalte te geven en waar deze ontbreekt – en waar is dat niet minstens voor een deel het geval? – haar te helpen zoeken. Tegelijk realiseer ik me, dat het bisschopsambt zoals dat in de oud-katholieke traditie gestalte heeft gekregen, zelfs in de relatief korte periode dat ik er zelf getuige van ben geweest, aan verandering onderhevig is geweest. Zo maakte de toegenomen synodaliteit in de kerk, dat de bisschop niet meer quasi-automatisch óók namens de leken sprak, maar dat de leken eigen vertegenwoordigingen kregen in het bestuur van de kerk. De instelling van het Collegiaal Bestuur in 1981 benadrukte zodoende weliswaar het synodale en collegiale aspect van de leiding van de kerk, maar de vraag is ook – maar niet hier te beantwoorden – of het duidelijke onderscheid tussen geestelijken en leken een clericalisering juist niet in de hand werkt. Ook oecumenische discussies en dialogen hebben zeker tot dit soort wijzigingen bijgedragen, zoals ook omgekeerd de ervaring van de Oud-Katholieke Kerk heeft bijgedragen aan de discussie in andere kerken en in de oecumene over het bisschopsambt.

De kerk van vandaag leeft in deze spanning tussen overgeleverde en nieuwe gestalten, waarin zij de waarheid die zij door de apostolische traditie in Christus Jezus heeft leren kennen, door de tijden verder draagt.

---

¹⁷ U. von Arx en M. Weyermann, red., *Statut der Internationalen Altkatholischen Bischofskonferenz (IBK)* (Uitgave in vijf talen als Beiheft zur Internationalen Kirchlichen Zeitschrift, 91. Jahr. Bern: Stämpfli 2001). In dit Statuut zijn de verplichtingen van de deelnemende bisschoppen opgenomen in afdeling B. Interne Voorschriften, Nederlandse versie p. 47-53.

Bijlage

Uit de Utrechtse Verklaring (1889):

1. Wij houden vast aan de grondstelling der oude kerk, welke Vincentius van Lerinum in deze stelling uitgesproken heeft: *Id teneamus, quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est; hoc est etenim vere proprieque Catholicum.* (Houden wij vast, wat overal, wat altijd, wat door allen geloofd is; want is waarlijk en eigenlijk katholiek.) Wij houden daarom vast aan het geloof der oude kerk, zooals het in de oecumenische geloofsbelijdenissen en in de algemeen aangenomen leerstellige uitspraken van de oecumenische synoden der onverdeelde kerk van de eerste tien eeuwen uitgedrukt is.

2. Als met het geloof der oude kerk in tegenspraak en de oude kerkelijke grondwet vernietigend verwerpen wij de vaticaanse besluiten van 18 Juli 1870 over de onfeilbaarheid en het alomvattend bisschopsambt of de kerkelijke oppermacht van den paus van Rome. Dat belet ons echter niet het historische primaatschap te erkennen, zooals verscheidene oecumenische conciliën en de vaders van de oude kerk dat aan den bisschop van Rome als den *Primus inter pares* (de eerste onder zijne gelijken) toegekend hebben met toestemming van de gansche kerk der eerste tien eeuwen.

7. Wij hopen, dat het aan de bemoeiingen der godgeleerden gelukken zal, onder handhaving van het geloof der onverdeelde kerk, eene overeenstemming te verkrijgen omtrent de geschillen, die sedert de scheuringen in de kerk ontstaan zijn. Wij vermanen de aan ons bestuur onderworpen geestelijken, in de preek en bij het onderricht op de wezenlijke christelijke geloofswaarheden, die de kerkelijk geschieden gezindten gemeenschappelijk belijden, in de eerste plaats nadruk te leggen; bij de bespreking van nog bestaande afwijkende leerstellingen elke krenking van de waarheid en van de liefde zorgvuldig te vermijden en de leden onzer gemeenten door woord en voorbeeld aan te sporen, om tegenover andersdenkenden zich zoo te gedragen als met den Geest van Jezus Christus overeenkomt, die ons aller Verlosser is.

Uit de Preambule van het Statuut van de in de Unie van Utrecht verenigde oud-katholieke bisschoppen (2001):

3.1 Zij [bedoeld is: de visie op de kerk, DS] gaat ervan uit, dat iedere gemeenschap van mensen die door de verzoening in Jezus Christus en door de leiding en het niet aflatende werk van de Heilige Geest tot eenheid is gebracht in een lokale kerk rond een bisschop met als middelpunt de Eucharistie, een volwaardige kerk is en een kerk die haar opdracht ter

plekke zelfstandig volbrengt. Iedere lokale kerk die leeft in het gemeenschappelijke geloof, met haar noodzakelijke synodale structuren, die geestelijken en leken met elkaar verbinden en gemeenschap en eenheid tot hun recht doen komen, is bijgevolg een afspiegeling van de “ene, heilige, katholieke en apostolische kerk” zoals die wordt genoemd in de oecumenische geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel (381).

3.2 Iedere lokale kerk is “katholiek”, enerzijds omdat zij participeert aan de waarheid en aan de werkelijkheid van het heil, die God en mens, hemel en aarde omvat, en zij daarin haar eenheid vindt, anderzijds, omdat zij in eenheid en gemeenschap is verbonden met andere lokale kerken, waarin zij haar eigen wezen herkent en erkent. [...] Ook de eenheid en gemeenschap van lokale kerken in een verband dat bisdomsgrenzen overstijgt – dus in de gebruikelijke aaneensluitingen als nationale kerken, kerkprovincies en patriarchaten – is een afspiegeling van de “ene, heilige, katholieke en apostolische kerk”; zij neemt echter niet de vorm aan van een soort ‘super-diocees’ met supra-regionale of zelfs universele afmetingen, maar zij bestaat in een gemeenschap van bisschoppelijk-synodale lokale kerken. De verhouding tussen de zelfstandigheid van de lokale kerk (met betrekking tot zelfbestuur in de ruimste zin) en de verplichting van iedere lokale kerk die het plaatselijk niveau overstijgt (met betrekking tot de gemeenschap van lokale kerken) moet worden bezien in dit perspectief.

Dat van deze eenheid en gemeenschap onder alle kerken wereldwijd al lang geen sprake meer is, is het gevolg van menselijke beperkingen en menselijk falen, en daarmee wordt verduisterd, dat God in Jezus Christus mensen die zich openstellen voor zijn stem, met zich heeft verzoend en opgeroepen tot deelgenootschap. Voor iedere kerk vloeit daaruit de verplichting voort om, in gehoorzaamheid aan Gods wil, en trouw aan de gemeenschappelijke traditie, na te gaan of bestaande scheidingen nog langer kunnen worden gerechtvaardigd als onvermijdelijk, dan wel of niet veeleer de eigen katholiciteit is te herkennen in de afgescheiden kerk.

3.4 In continuïteit met haar soteriologisch-trinitarische oorsprong, wordt de katholiciteit van de kerk waargenomen in die elementen en handelingen die worden aangeduid met het veel omvattende begrip “apostolisch successie”. Daarmee wordt bedoeld, dat al het kerkelijke handelen, in woord en sacrament, leer en ambt, in ruimte en tijd wordt herleid en ook moet worden herleid tot de zending van Jezus Christus en de apostelen, gestuurd door de Geest. Daartoe behoort in de eerste plaats het doorgeven van het gewijde ambt door gebed en handoplegging. De apostolische successie van de kerk vereist volledige kerkelijke gemeenschap van katholieke kerken, geleid door bisschoppen tezamen met het presbyterium en synodaal gestructureerd. Zij komt bijzonder duidelijk

tot uitdrukking in de wijding vane en door de lokale kerk verkozen bisschop door andere bisschoppen.

4. Voor de Unie van Utrecht betekent dit alles, dat op de eerste plaats aan de bisschoppen de taak is opgedragen, zich dienstbaar te maken aan het bewaren van de katholiciteit van de kerk in de eenheid van de geloofsoverlevering, stelling te nemen inzake zich aandienende nieuwe vraagstukken, en beslissingen te nemen met het oog op de betrekkingen met andere kerken. Zij staan immers op een kruispunt. Enerzijds zijn zij, als individuele bisschoppen, in eerste instantie gericht op hun lokale en nationale kerken. Anderzijds zijn zij, als college, gericht op hun primaire verantwoordelijkheid voor de gemeenschap van lokale en nationale kerken. In hun synodale bijeenkomsten, dat wil zeggen in de zittingen van de internationale bisschoppenconferentie, komt de conciliair gestructureerde eenheid tot uitdrukking, alsmede de bindende gemeenschap van zelfstandige katholieke kerken, of die nu bestaan uit één enkele bisdom of uit een nationale aaneensluiting van bisdommen.

4.1 Receptie door de kerk wijst erop, dat de beslissingen van de bisschoppen, voorbereid en tot stand gekomen in een uitgebreid conciliair proces, zijn ingegeven door de Geest Gods en in overeenstemming met de bedoeling van God met de zending van zijn kerk. Recipiëren impliceert betrokkenheid en medeverantwoordelijkheid van de gedoopten (geestelijken en leken) in het genoemde proces, zowel binnen iedere afzonderlijke lokale of nationale kerk (synoden of andere verantwoordelijke gremia) alsook binnen de Unie van Utrecht als geheel. Omdat het echter een proces is dat wordt geleid door Gods Geest, kan het niet worden vastgelegd in een juridische regelgeving die in alles voorziet, laat staan dit proces voor eens en altijd afdoende regelt.